

BOLETÍN ARQUEOLÓGICO

Años LXIV-LXV

Fasc. 85-92 enero 1964 - diciembre 1965

LES ÀMFORES DE LA NECRÒPOLIS PALEOCRISTIANA DE TARRAGONA

La Necròpolis Paleocristiana de Tarragona va ser descoberta l'any 1923 quan en els terrenys que ocupa va iniciar-s'hi la construcció d'un edifici destinat a fàbrica de tabac. Les primeres troballes despertaren l'interès del personal directiu i tot aprofitant les necessàries remocions de terres, i fent-ne fins i tot algunes que no ho eren, recolliren una bona quantitat de material, ja que l'indret on s'escaigué l'edifici resultà ser la zona més rica i densa d'enterraments. En col·laboració amb uns erudits tarragonins publicaren una breu relació de la descoberta i un inventari del material que havien trobat¹, i posaren l'excavació en mans del savi arqueòleg Mossèn J. Serra i Vilaró. Aquest va dur a terme tres campanyes successives els anys 1926, 27 i 28, fetes amb tota cura, individualitzant les tombes i estudiant els diferents tipus de sepulcre (cosa que en els primers treballs no s'havia fet) i fruit d'aquesta tasca foren, ultra la creació d'un Museu on es guarden i exhibeixen les peces trobades, la publicació de tres extenses i minucioses memòries², acompanyades d'àmplia documentació, on s'exposen els resultats obtinguts i s'ofereixen unes conclusions que, amb tot i el temps transcorregut d'aleshores ençà, segueixen encara vigents, fent palesa la sagaç visió que del jaciment tingué el seu excavador.

Els enterraments de baixa època, dits paleocristians, són troballa relativament freqüent a tot l'àmbit del que fou imperi romà, però

1. JOSÉ TULLA, PIO BELTRAN, COSME OLIVA. *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, núm. 88, 1925-26.

2. JUAN SERRA VILARÓ. *Memoria de las excavaciones de la Necrópolis romano-cristiana de Tarragona*. Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, núm. 93. Madrid, 1927, núm. 104, 1928, núm. 111, 1929.

un conjunt com el tarragoní és tal vegada un cas únic per la quantitat de tombes excavades i sobretot per la forma científica com l'excavació es va dur a terme. Aquesta extensió i especial cura dels treballs donaren lloc a la recuperació de nombrosos materials, tot i que en general els jaciments d'aquesta època solen ser molt pobres i el de Tarragona no és pas una excepció.

Com és natural, a les Memòries d'excavació es va fer esment d'aquests materials, però d'aleshores ençà han passat gairebé quaranta anys i els coneixements arqueològics han experimentat un avenç suficientment important, per poder reconsiderar-los des de punts de vista, impossibles en el moment de llur aparició, fornits per elements de judici apareguts posteriorment. Entre aquests materials destaquen, per llur abundància i riquesa de formes, les àmfores, i com que precisament és sobre aquestes peces que darrerament hem après més coses (en bona part gràcies a l'Arqueologia Submarina), creiem oportú estudiar-les de nou i publicar-les altra vegada reproduint-les segons la tècnica actual.

Els enterraments excavats passaren del miler i gairebé un 35 % contien àmfores usades com a taüt i tomba ensem. En alguns n'hi havia una sola però en altres se n'hi trobaren dues o tres protegint el mateix cos. Per tant la quantitat d'àmfores descobertes passa de les 400. Totes apareixien més o menys trencades, ja que a part que algunes ja deurién estar-ho quan s'enterraren, calia tallar-les pel coll o pel fons per introduir-hi el cadàver, i a més la majoria, degut a la pressió de la terra, s'esquerdaren o esmicolaren.

Com és lògic, una tan enorme quantitat d'àmfores no va ser restaurada. Algunes van romandre *in situ*, per tal com part de la Necròpolis va deixar-se en forma que poguéssim visitar-se i veure la disposició de les tombes. Una gran majoria, trossejades, tal com es varen trobar van ser emmagatzemades. Una trentena de les més senceres, dels diversos tipus apareguts foren enganxades i instal·lades a les sales del Museu; allí, mercès a la gentilesa de la seva direcció, hem pogut estudiar-les i aquest és el material en què ens basarem en aquest treball.

En un estudi exhaustiu d'aquesta necròpolis, no podrien pas negligir-se ni les peces trencades ni els fragments més o menys importants que es conserven, però els hem de deixar de banda, ja que aleshores la qüestió adquiriria un volum fora del nostre abast.

L'aspecte més important d'una peça arqueològica, és la seva cronologia, així, doncs, serà útil donar una mirada a la del jaciment, car

totes les àmfores que ara ens interessien estigueren en ús entre les seves dates màxima i mínima.

Les troballes de Mossèn Serra i Vilaró ens ofereixen les següents dates fermes:

A) Deixant de banda algunes peces escadusseres, molt antigues o molt modernes, les monedes que en més o menys grau poden relacionar-se amb els sepulcres van des de gairebé els començaments del segle III, fins als últims anys del IV³.

B) La mitja dotzena escassa de làpides amb dates consulars, cap d'elles trobada al seu lloc, sinó reutilitzades en altres tombes, pertanyen les unes a finals del segle IV, les altres al V, i una de sola a principis del VI⁴.

Així doncs, donada la premissa que totes les àmfores d'aquesta necròpolis cauen dintre el llarguíssim període que va del segle III al VI, veurem d'establir, fins allà on sigui possible, la data de cada tipus i de cada peça. L'afer no té res de senzill perquè som encara força lluny de saber per les seves característiques formals la data exacta d'una àmfora i molt menys si pertany a un moment posterior al segle III, com són una molt bona part de les d'aquest jaciment. Tanmateix hi ha molt bones raons perquè això sigui així. Deixant de banda que és cert que els materials arqueològics de la baixa romanitat han merescut menys atenció per part dels estudiosos que els d'èpoques més reculades, en el cas de les àmfores es donen algunes circumstàncies, derivades de la seva mateixa naturalesa, que agreugen la qüestió i que, al més breument que puguem, val la pena esmentar.

Les àmfores, siguin del tipus que siguin i de l'època que es vulgui, són sempre un envàs comercial i foren fabricades en quantitats enormes per contenir i transportar determinats productes. Les terrisseries dedicades a fabricar-les s'establiren generalment, a tall d'indústria satèl·lit, a les grans factories agrícoles o industrials, com foren les d'època republicana, situades al *Laci* i a la *Campània*, dedicades a la viticultura, o bé les dels primers temps de l'Imperi, establertes a la Bètica i dedicades a les salaons de peix. Aquestes terrisseries, molt nombroses si les comparem amb les dedicades a la fabricació de vaixel·la (campaniana, *terra sigillata*), no són, amb tot, moltes, i llurs productes, dins una certa tolerància, són molt semblants. Per tant es poden establir sèries tipològiques amb valor cronològic (almenys re-

3. *Memoria*, núm. 88, pàgs. 77 i 78. *Memoria*, núm. 111, pàgs. 15-18.

4. *Memoria*, núm. 88, pàg. 50. *Memoria*, núm. 93, pàgs. 6 i 24. *Memoria*, núm. 104, pàgs. 104 i 124.

latiu) i sovint fins i tot pot saber-se el país d'origen i la mercaderia que habitualment contenien.

Però aquest estat de coses sols és vàlid pels dos darrers segles de la República i els dos primers de l'Imperi, quan els grans centres de producció itàlics, gals o bètics feien el comerç a l'engròs i exportaven llurs mercaderies als més remots països aleshores coneguts. La presència d'àmfores itàliques del segle I de l'Era a l'Índia, ens en forneix un excel·lent exemple. A mitjans del segle III, aquesta gegantina estructura mercantil entra en crisi; crisi que generalment s'atribueix a les invasions germàniques de cap al 260, que tan profundament afectaren les províncies Occidentals de l'Imperi, si bé altres causes d'origen intern juguessin també un paper important en aquest fet. Des d'aleshores desapareix el gran comerç, i si en el segle següent algunes províncies assoleixen una relativa prosperitat, com palesen algunes ruïnes de l'època, fins a cert punt luxoses, serà sobre la base d'una indústria i d'un comerç locals o al més regionals.

Aquesta variació de conjuntura econòmica afecta profundament la fabricació d'àmfores, produint-se els següents fenòmens:

A) Disminució considerable de la seva producció. Una prova evident ens la dona l'arqueologia submarina, car el percentatge d'àmfores tretes del mar datables en època posterior al segle III, comparat amb el de l'època anterior, és ínfim. Això tanmateix és ben lògic. No oblidem que l'àmfora és un element de transport i si el comerç esdevé local o regional, les seves necessitats es redueixen. Per a distàncies curtes i quantitats migrades, altres recipients (bots, gerres, etc.), probablement resultaven més pràctics.

B) La seva tipologia prolifera extraordinàriament. Es segueixen les formes d'uns quants prototipus, però s'hi acumula una tal quantitat de variants, que tot intent de seriació esdevé quasi impossible.

Aquesta poca fixació en qüestió de detalls, és fàcilment comprobable en observar un conjunt com el tarragoní i probablement obeeix a la multiplicació dels centres de producció. Les grans factories dels temps anteriors han deixat lloc a les molts més nombroses explotacions agrícoles o industrials d'àmbit local que segueixen fabricant àmfores per envasar llurs productes, però en quantitat molt més petita i amb detalls estructurals que li són propis.

Vist tot això, com pot comprendre's, és molt difícil d'emprar el mètode usual en tot estudi de peces arqueològiques, que és el de cercar paral·lels, ja que disposem de pocs exemplars de confrontació i pràcticament mai són exactes; però com que no en coneixem cap altre

ens esforçarem a aprofitar qualsevol dada, per insignificant que sigui, per aconseguir algun indici cronològic. És clar que les dates així obtingudes no les podem admetre més que fent totes les reserves i en espera que noves troballes o la publicació d'altres de velles (com ara fem nosaltres) ens donin nova llum i ens refermin o rebutgin la validesa de les nostres deduccions.

FORMA DRESSEL 26

Un dels tipus més àmpliament representats a la Necròpolis de Tarragona, és el que Dressel dóna amb el número 26⁵, del qual n'hem estudiat deu exemplars. L'ur gran volum i alçada les fa molt aptes pel servei a què aquí es destinaren. Un parell d'àmfores d'aquesta espècie, convenientment tallades i acoblades, poden contenir còmodament el cadàver d'un adult de mitjana talla i això fa que, en gairebé tots els cementiris tardans, sigui el tipus que més sovinteja.

Dins d'aquesta forma Almagro distingeix dues variants, A i B⁶. Nosaltres n'hi afegirem encara una tercera a la qual, naturalment, li adjudicarem la C.

Variant A. Entre les àmfores tarragonines considerem com a prototipus d'aquesta variant la de la figura 1,1. Amida 1,10 metres d'altura i 0,38 de diàmetre màxim, presenta el llavi de secció triangular (amb els angles arrodonits), coll cònic i ben destacat, cos de perfil ovoidal, pivot bastant llarg i nanses formant aproximadament un semicercle, llises i de secció ovalada.

Probablement és aquesta una de les àmfores més velles de la forma 26 trobades en aquest jaciment. Per fonamentar aquesta hipòtesi tenim, en primer lloc, un paral·lel fornit per una sèrie d'exemplars trobats prop d'un poblet anomenat Ognina, a Sicília, en un naufragi, que per altres elements del carregament, es data al segle III⁷, i en segon lloc, l'observació feta per Almagro (en les necròpolis empori-

5. E. DRESSEL. *C.I.L.* XV, Taula II.

6. MARTÍN ALMAGRO. *Las Necrópolis de Ampurias*. Vol. II, Barcelona 1955.

A les pàgines 289 a 332 es descriuen les àmfores trobades a les necròpolis Castellet, Estruch i Martí i a les darreres pàgines del llibre es dóna una taula de formes. Cal advertir, tant pel que fa a la forma Dressel 26, com per les que successivament anirem tractant, que les peces de la Necròpolis de Tarragona sols aproximadament podem adaptar-les als tipus i variants establerts per Almagro, però, amb tot, aprofitarem la seva classificació al màxim possible.

7. El jaciment és per ara inèdit. Debem la seva coneixença a la gentilesa del Sr. Gerard Käpitaïn, a qui ens plau manifestar la nostra gratitud.

tanés de baixa època) que aquesta forma s'inicia amb exemplars ovoidals i volum més reduït que els d'època posterior. És cert que uns materials provinents del Mediterrani Oriental, com són els d'aquest naufragi, no podem pas considerar-los, a la Tarraconense, com a bones peces de confrontació, però és un indicatiu que val la pena aprofitar.

L'esmentat autor les creu del segle IV, i segurament deu estar en el cert. D'ací la dificultat d'assimilar el nostre exemplar als emporitans, ja que probablement és més antic.

També poden considerar-se dintre la variant A les peces reproduïdes a la figura 1, 2 i 3, encara que la 2 és bastant més alta i la 3 té un llavi força diferent, que l'acosta als exemplars d'Empúries. Ambdós trets diferencials, molt probablement, són indicis d'una major modernitat i per tant creiem poder establir la hipòtesi que aquestes àmfores són de finals del segle III, o, millor, dels començaments del IV, essent com ja hem insinuat, la de la figura 1,1 la més arcaica.

Variant B. Les àmfores d'aquesta variant es diferencien de les de l'anterior en què són més altes i més voluminoses: 1,15 metres d'altura, 0,45 de diàmetre màxim en els quatre exemplars observats, amb diferències ínfimes, i també en el perfil del cos, que és cilíndric, amb els extrems arrodonits, si bé encara hi trobem peces que en aquest aspecte estan encara prop de la variant A, com la de la figura 2,1. El pivot així mateix és diferent, ja que és més curt i en alguns casos motllurat, figura 2,1 i 3, i també el llavi, que en dos casos és llis i vertical, figura 2,1 i figura 3,1, i en altres dos de secció triangular, figura 2,2 i 3. Un dels exemplars, el reproduït a la figura 2,3, representa una decoració pintada de color grisenc, constituïda per diverses línies horitzontals, que cobreixen el coll i l'espatlla del vas. Aquesta mateixa àmfora té esgrafiades a la part mitja del cos quatre curtes ratlles verticals i paral·leles, que tal volta són un numeral.

Sens dubte aquestes àmfores són més tardanes que les de la variant abans esmentada, de la qual segurament en són una conseqüència evolutiva. Almagro creu poder-ho afirmar basant-se en les seves troballes d'Empúries. I unes peces aparegudes a la cúpula del baptisteri d'Albenga, a Itàlia, datada de començaments del segle V, ens ho confirmen, car allí no s'hi troba la variant A, mentre hi és ben representada la B. Així, doncs, aquestes àmfores estaven en ús en

8. NINO LAMBOGLIA, *La questione della cupola nel battistero di Albenga*, a Studi in onore di Aristide Calderini e Roberto Paribeni. Vol. III, Milà 1956, pàgs. 731 a 746.

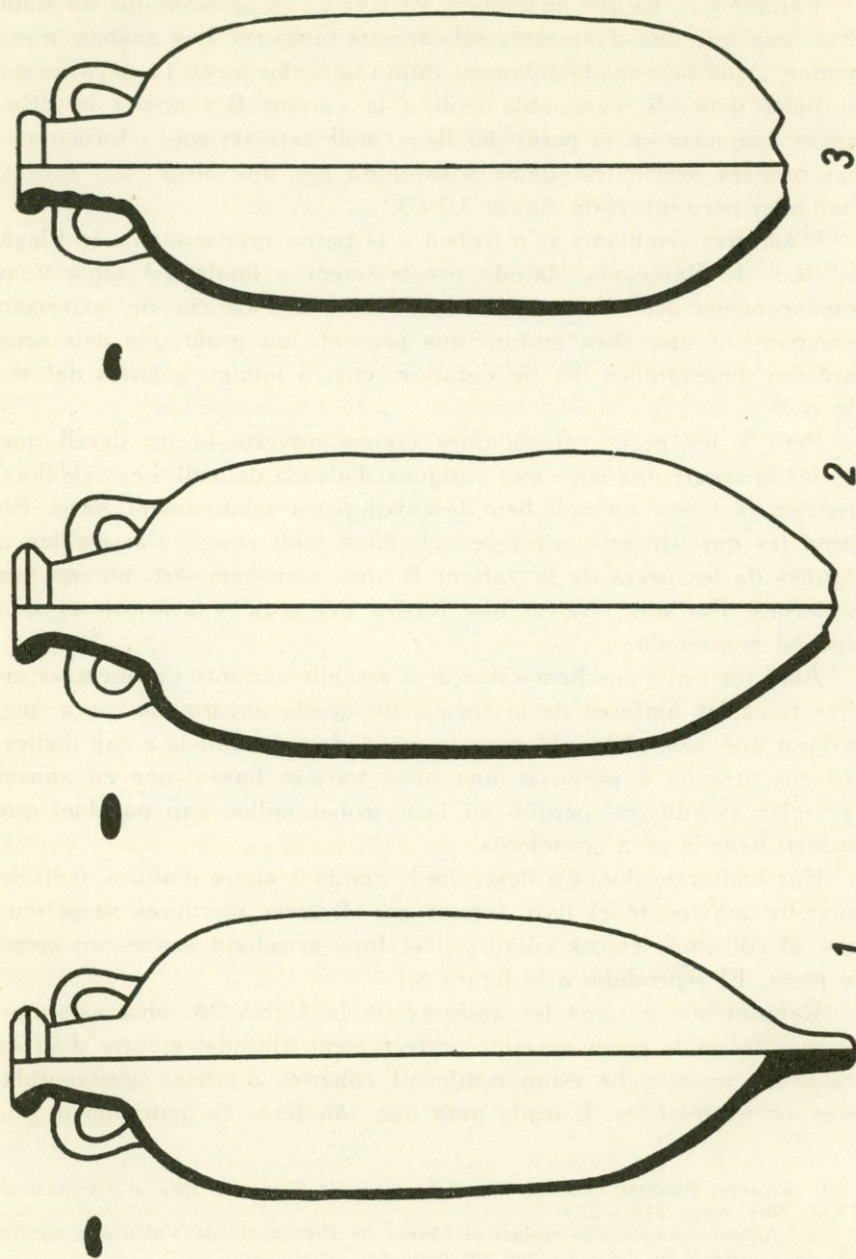

Fig. 1. — Amfores de la forma Dressel 26 variant A. Escala 1 : 10.

els segles IV i V, si bé és possible que algunes subvariants pertanyen a èpoques encara més modernes.

Variant C. El que anomenem variant C, és possible que no sigui altra cosa que una d'aquestes subvariants tardanes, que acabem d'esmentar, i que tal vegada solament tingui un valor local. La seva forma en línies generals s'assembla molt a la variant B i només es diferencia d'aquesta en el perfil del llavi, molt característic, i format per una primera secció triangular sostinguda per una altra, així mateix triangular però invertida, figura 3,2 i 3.

D'àmfores semblants se'n troben a la petita necròpolis de la Plaça del Rei, de Barcelona, datada precàriament a finals del segle V, o començaments del VI⁹, i a l'Illa de Cullera, a València, on apareixen acompanyant una altra àmfora que presenta un grafit que pels seus caràcters paleogràfics, ha de datar-se, com a mínim, a finals del segle IV¹⁰.

Però a les peces tarragonines creiem advertir-hi un detall que ens les fa creure una mica més antigues: l'alçada del coll. Les dels llocs mencionats tenen un coll ben desenvolupat i relativament llarg. En canvi les que ara ens interessin el tenen molt curt, i s'assemblen a algunes de les peces de la variant B, que, com hem vist, no són tan modernes. Per tant, creiem que fer-les del segle V avançat, és una hipòtesi enraonada.

Amb tot i que ens hem esforçat a establir variants i a encaixar en elles totes les àmfores de la forma 26, queda encara una peça que, malgrat que, sens dubte, hi pertany, no podem atribuir-la a cap d'elles. No ens atrevim a proposar una nova variant basant-nos en aquest exemplar escadusser, perquè no hem trobat enlloc cap paral·lel que permeti fixar la seva cronologia.

Ens limitarem doncs a descriure'l: amida 1 metre d'altura, 0,40 de diàmetre màxim, té el llavi format per diverses motlures semicirculars, el coll curt, el cos cilíndric i el fons arrodonit sense cap mena de pivot. El reproduïm a la figura 8,1.

Referint-nos a totes les àmfores de la forma 26, observem que algunes tenen la paret exterior perfectament allisada, mentre d'altres presenten zones o bé estan totalment cobertes d'estries horitzontals, fetes en tornejar-les. L'argila amb què són fetes és generalment ro-

9. RICARDO PASCUAL GUASCH. *Las ánforas de la Plaza del Rey*, a «Ampurias» XXV, 1963, pàgs. 224 a 234.

10. Aquestes àmfores es troben al Museu de Prehistòria de València i agraïm a la seva direcció les facilitats que ens donà per estudiar-les.

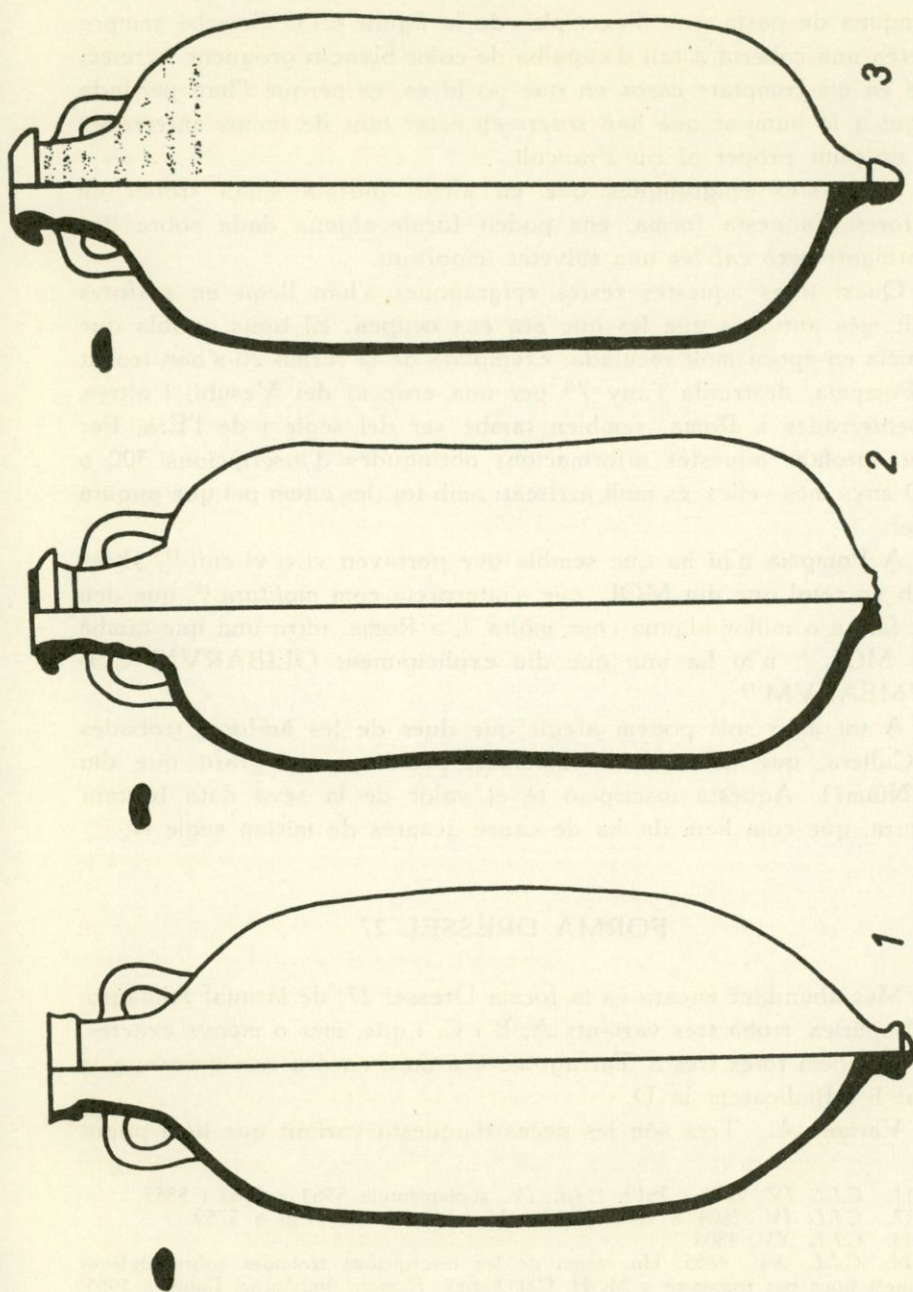

FIG. 2. — Âmpores de la forma Dressel 26 variant B. Escala 1 : 10.

genca, amb tots els matissos, des del rosat al roig intens, però no en manquen de pasta gris (l'exemplar de la figura 8,1). Gairebé sempre porten una coberta a tall d'engalba de color blanc o groguenc i creiem que en els comptats casos en què no hi és, és perquè l'han perduda degut a la humitat que han sofert en estar tant de temps enterrades en un punt proper al riu Francolí.

Les restes epigràfiques que en altres indrets s'han trobat en àmfores d'aquesta forma, ens poden furnir alguna dada sobre llur contingut; però cal fer una salvetat important.

Quasi totes aquestes restes epigràfiques s'han llegit en àmfores molt més antigues que les que ara ens ocupen. El tipus sembla que s'inicia en època molt reculada; exemplars de la forma 26 s'han trobat a Pompeia, destruïda l'any 79 per una erupció del Vesubi, i altres, desenterrades a Roma, semblen també ser del segle I de l'Era. Per tant aprofitar aquestes informacions obtingudes d'inscripcions 300 o 400 anys més velles, és molt arriscat; amb tot, les citem pel que puguin valer.

A Pompeia n'hi ha que sembla que portaven vi o vi cuit ¹¹, altres amb un rètol que diu MOL, que s'interpreta com *molitura* ¹², que deu ser farina o millor alguna cosa mòlta, i, a Roma, ultra una que també diu MOL ¹³, n'hi ha una que diu explícitament OLIBARVM COLVMBARVM ¹⁴.

A tot això sols podem afegir que dues de les àmfores trobades a Cullera, que abans hem esmentat, presenten un grafit que diu VIN(um?). Aquesta inscripció té el valor de la seva data bastant segura, que com hem dit ha de caure després de mitjan segle IV.

FORMA DRESSEL 27

Més abundant encara és la forma Dressel 27, de la qual Almagro, a Empúries, trobà tres variants A, B i C, i que, més o menys exactes, les retrobem totes tres a Tarragona, i, a més, encara una quarta; a la qual li adjudicarem la D.

Variant A. Tres són les peces d'aquesta variant que hem pogut

11. *C.I.L.* IV, 2618 i 2619; *C.I.L.* IV, supplementum 5563 a 5568 i 5585.

12. *C.I.L.* IV, 2604 a 2608; *C.I.L.* IV supplementum, 5746 a 5759.

13. *C.I.L.* XV, 4808.

14. *C.I.L.* XV, 4855. Un resum de les inscripcions trobades sobre àmfores d'aquest tipus pot trobar-se a M. H. CALLENDER. *Roman Amphorae*. Londres 1965, pàgs. 12 i 13.

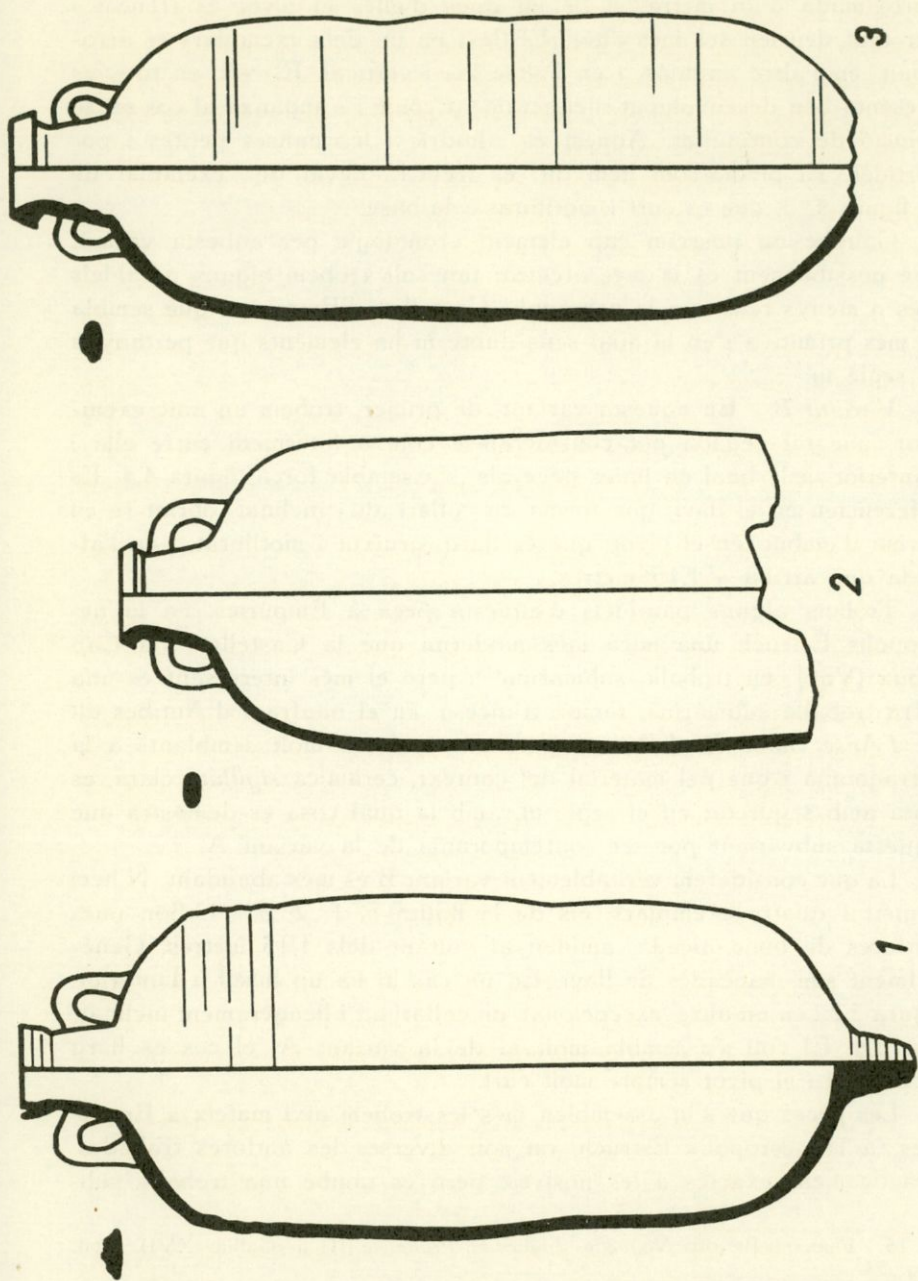

Fig. 3. — Àmfores de la forma Dressel 26,1 variant B i 2 i 3, variant C. Escala 1 : 10.

estudiar i que reproduïm a la figura 4, 1, 2 i 3. Tenen una alçada aproximada d'un metre, si bé en dues d'elles el pivot és trencat i per tant deurien ser més altes. El llavi en un dels exemplars és arrodonit, en l'altre angulós, i en l'altre llis i vertical. El coll, en tots, es presenta ben desenvolupat, lleugerament cònic i s'enganxa al cos sense solució de continuïtat. Aquest és cilíndric i les nanses petites i poc sortides. El pivot, com hem dit, és trencat, llevat de l'exemplar de la figura 4, 3, que és curt i motllurat a la base.

Gairebé no posseïm cap element cronològic per aquesta variant que possiblement és la més arcaica; tan sols trobem alguns paral·lels més o menys remots a la necròpolis Castellet, d'Empúries, que sembla la més primitiva i en la qual sens dubte hi ha elements que pertanyen al segle III.

Variant B. En aquesta variant, de primer, trobem un únic exemplar, que tal vegada pot considerar-se com a intermedi entre ella i l'anterior, a la qual en línies generals, s'assembla força, figura 4,4. Es diferencien en el llavi, que forma un collarí alt i inclinat, obrint-se en forma d'embut, en el pivot, que és llarg, gruixut i motllurat, i en l'alçada que arriba a 1,15 metres.

Troblem alguns paral·lels d'aquesta peça a Empúries, en la necròpolis Estruch una mica més moderna que la Castellet, i a *Cap Roux* (Var), en troballa submarina¹⁵; però el més interessant és una altra troballa submarina, també francesa, en el naufragi d'Antibes dit de *l'Anse Saint Roch*¹⁶, on apareixen àmfores molt semblants a la tarragonina i que pel material del context, ceràmica *sigillata* clara, es data amb seguretat en el segle III, amb la qual cosa es demostra que aquesta subvariant pot ser contemporània de la variant A.

La que considerem veritablement variant B és més abundant. N'hem registrat quatre exemplars, els de la figura 5, 1, 2, 3 i 4. Són unes àmfores de bona alçada, amiden al voltant dels 1,15 metres. Generalment són mancades de llavi. En un cas hi ha un bisell a l'interior, figura 5,2 i en un altre, excepcional, un collarí alt i lleugerament inclinat, fig. 5,4. El coll s'assembla molt al de la variant A, el cos és llarg i cilíndric i el pivot sempre molt curt.

Les peces que s'hi assemblen més les trobem així mateix a Empúries, a la necròpolis Estruch, on són diverses les àmfores trobades, pràcticament exactes a les nostres; però és també una troballa sub-

15. FERNAND BENOÎT. *Nouvelles épaves en Provence* (II) a «Gallia» XVII, 1960, pàg. 53.

16. FERNAND BENOÎT. *Epaves de la côte de Provence*, a «Gallia» XIV, pàg. 30.

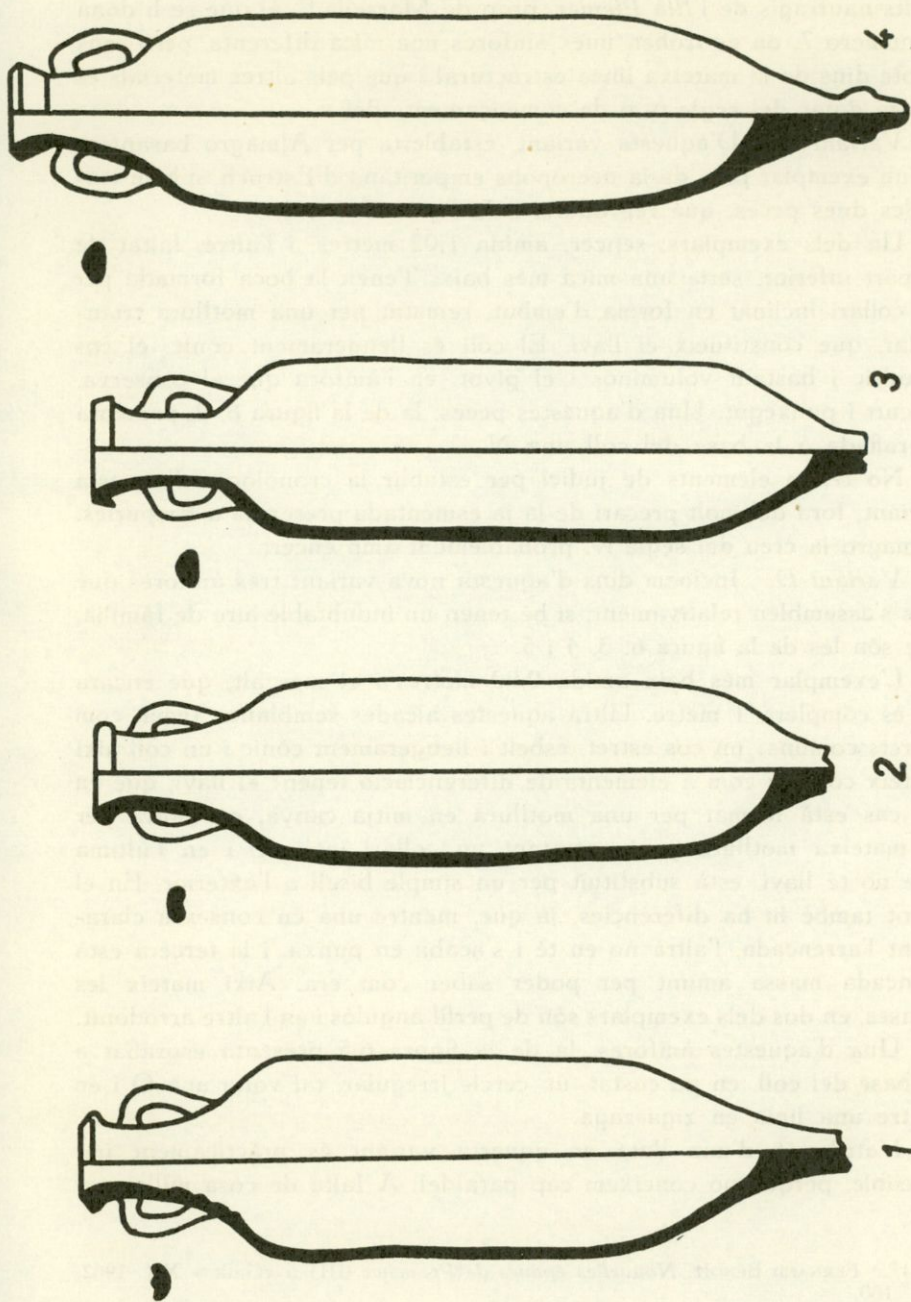

Fig. 4. — Âmpores de la forma Dressel 27,1, 2 i 3 variant A i 4 variant B. Escala 1 : 10.

marina francesa la que ens forneix una probable data; és en un dels molts naufragis de l'*Illla Plenier*, prop de Marsella ¹⁷, el que se li dona el número 7, on es troben unes àmfores una mica diferents, però sens dubte dins de la mateixa línia estructural i que pels altres materials es poden datar del segle iv o de començaments del v.

Variant C. D'aquesta variant, establerta per Almagro basant-se en un exemplar únic de la necròpolis emporitana d'Estruch, n'hem trobades dues peces, que reproduïm a la figura 6, 1 i 2.

Un dels exemplars, sencer, amida 1,02 metres, i l'altre, faltat de la part inferior, seria una mica més baix. Tenen la boca formada per un collarí inclinat en forma d'embut, rematat per una motllura triangular, que constitueix el llavi. El coll és lleugerament cònic, el cos cilíndric i bastant voluminós i el pivot, en l'àmfora que el conserva, és curt i punxegut. Una d'aquestes peces, la de la figura 6, 2, presenta esgrafiada a la base del coll una N.

No tenim elements de judici per establir la cronologia d'aquesta variant, fora del molt precari de la ja esmentada presència a Empúries. Almagro la creu del segle iv, probablement amb encert.

Variant D. Incloem dins d'aquesta nova variant tres àmfores que sols s'assemblen relativament, si bé tenen un indubtable aire de família, que són les de la figura 6, 3, 4 i 5.

L'exemplar més baix amida 0,90 metres i el més alt, que encara no és complet, 1 metre. Ultra aquestes alçades semblants, tenen com a trets comuns: un cos estret, esbelt i lleugerament cònic i un coll així mateix cònic; i com a elements de diferenciació tenen: el llavi, que en un cas està format per una motllura en mitja canya, en l'altra per la mateixa motllura però rematant un collarí inclinat, i en l'última que no té llavi, està substituït per un simple bisell a l'exterior. En el pivot també hi ha diferències, ja que, mentre una en conserva clarament l'arrencada, l'altra no en té i s'acaba en punxa, i la tercera està trencada massa amunt per poder saber com era. Així mateix les nanses, en dos dels exemplars són de perfil angulós i en l'altre arrodonit.

Una d'aquestes àmfores, la de la figura 6,5 presenta esgrafiat a la base del coll, en un costat, un cercle irregular, tal volta una O i en l'altre una línia en ziga-zaga.

L'atribució d'una data en aquesta variant és pràcticament impossible, perquè no coneixem cap paral·lel. A falta de cosa millor es-

17. FERNAND BENOÎT. *Nouvelles épaves de Provence* (III) a «Gallia» XX, 1962, pàg. 160.

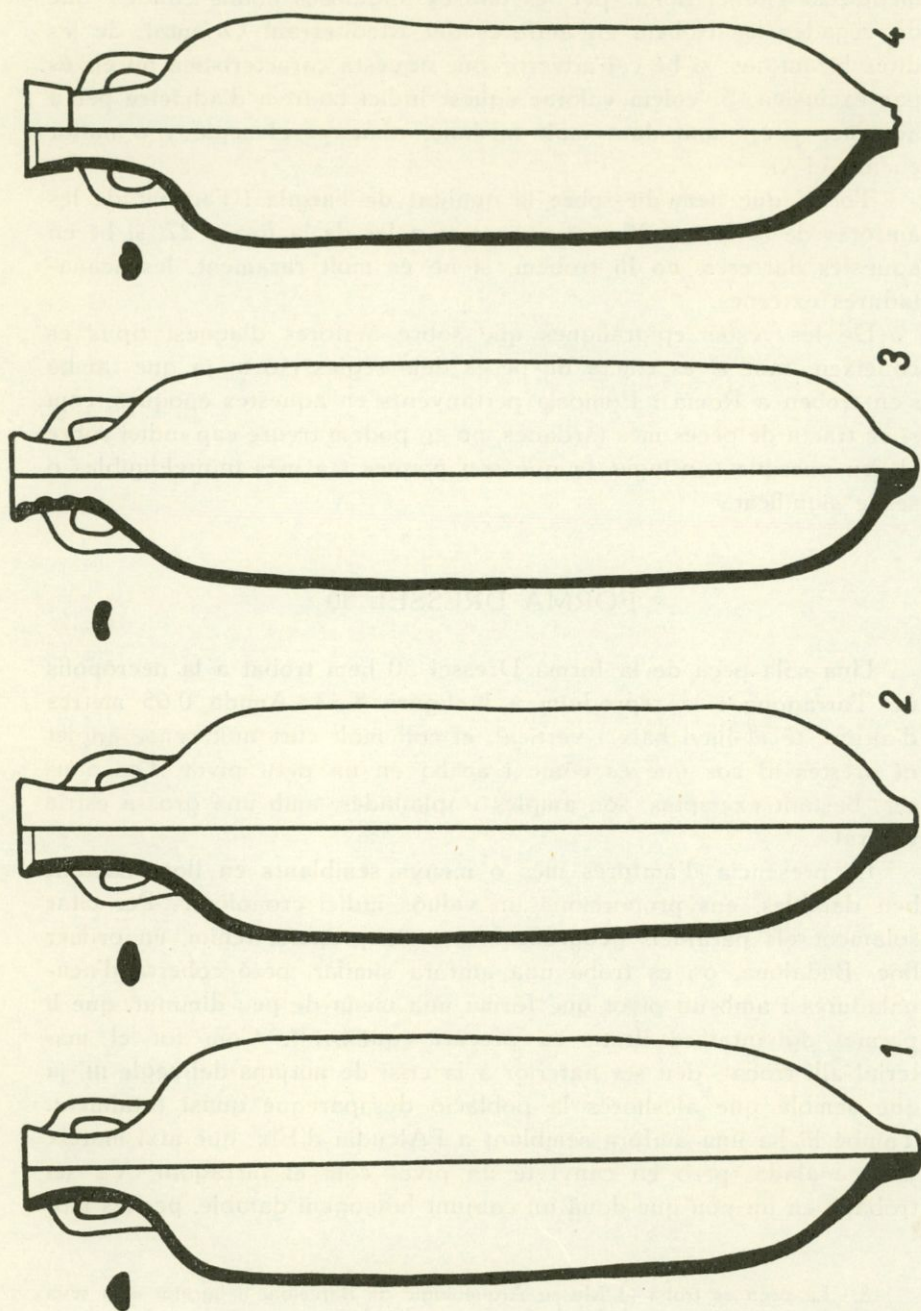

Fig. 5. — Amfores de la forma Dressel 27 variant B. Escala 1 : 10.

mentarem l'indici donat per les nanses anguloses abans citades, que de vegades les trobem en àmfores del Mediterrani Oriental, de les dites bizantines, si bé cal advertir que aquesta característica no els és pas exclusiva. Si volem valorar aquest indici haurem d'admetre per a aquestes peces una data molt tardana, almenys el segle v o millor encara el vi.

Tot el que hem dit sobre la qualitat de l'argila i l'acabat de les àmfores de la forma 26, pot aplicar-se a les de la forma 27, si bé en aquestes darreres, no hi trobem, si no és molt rarament, les acanaladures externes.

De les restes epigràfiques que sobre àmfores d'aquest tipus es coneixen, tant si es tracta de peces dels segles i o ii, ja que també s'en troben a Roma i Pompeia pertanyents en aquestes èpoques, com si es tracta de peces més tardanes, no en podem treure cap indici sobre el seu possible contingut ja que són poques i a més inintel·ligibles o sense significat.

FORMA DRESSSEL 30

Una sola peça de la forma Dressel 30 hem trobat a la necròpolis de Tarragona i la reproduïm a la figura 8, 3. Amida 0,65 metres d'altura, té el llavi baix i vertical, el coll molt curt unit sense angles ni arestes al cos que és cònic i acaba en un petit pivot. Les nanses, bastant exemptes, són amples i aplanades, amb una grossa estria central.

La presència d'àmfores més o menys semblants en llocs bastant ben datables, ens proporciona un valuós indici cronològic. Per citar solament els paral·lels geogràficament més propers, tenim, en primer lloc, Badalona, on es trobà una àmfora similar, però coberta d'acanaladures i amb un pivot que forma una mena de peu diminut, que li permet aguantar-se dreta en precari equilibri¹⁸. Com tot el material allí trobat, deu ser anterior a la crisi de mitjans del segle iii, ja que sembla que aleshores la població desaparegué quasi totalment. També hi ha una àmfora semblant a l'Alcúdia d'Elx, que així mateix és acanalada, però en canvi té un pivot com el tarragoní. Va ser trobada en un pou que donà un conjunt homogeni datable, per les mo-

18. La peça es troba al Museu Arqueològic de Barcelona i agraïm a la seva direcció les facilitats que ens ha donat per estudiar-la.

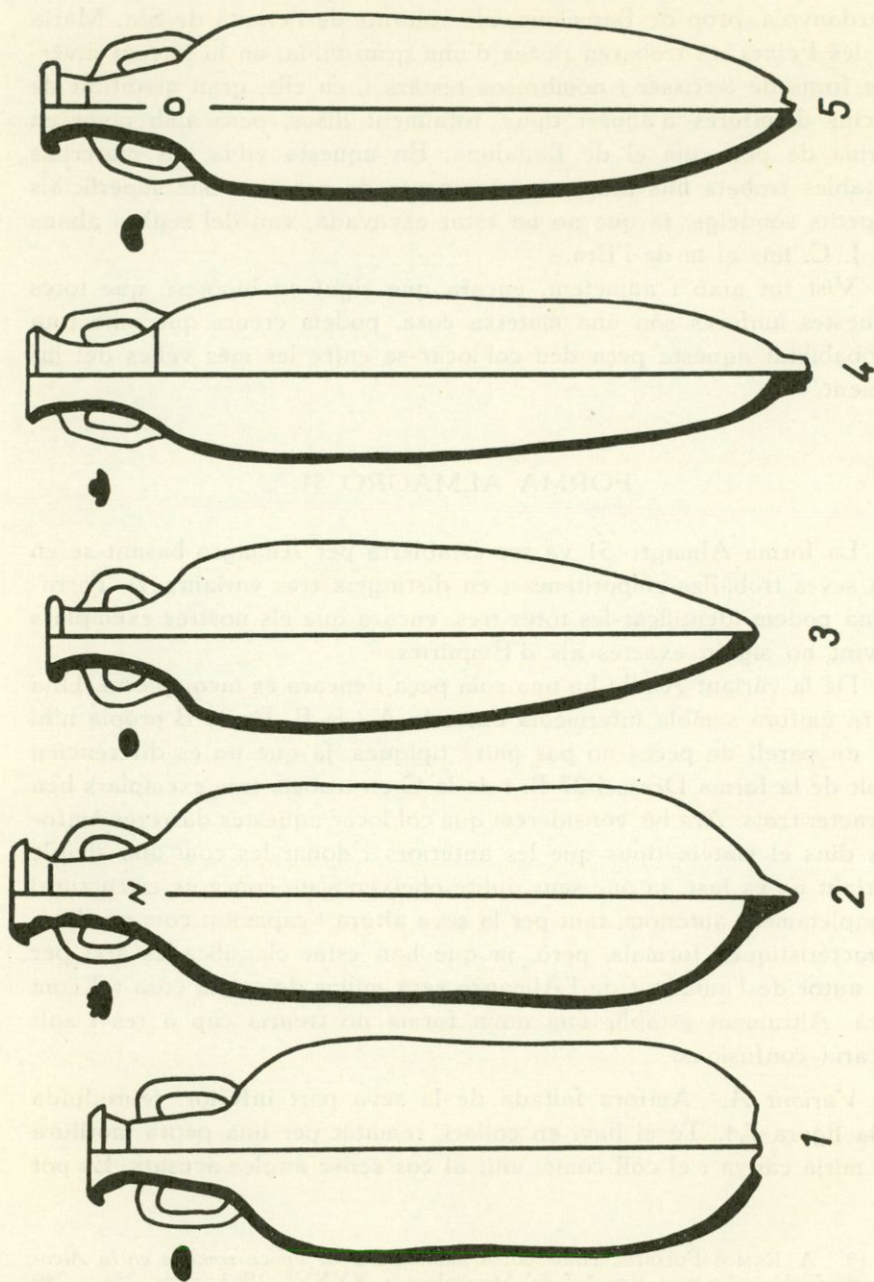

Fig. 6. — Àmfores de la forma Dressel 27,1 i 2 variant C i 3,4 i 5 variant D. Escala 1 : 10.

nedes en ell trobades, en la primera meitat del segle III¹⁹. I per fi, a Cerdanyola, prop de Barcelona, als voltants de l'ermita de Sta. Maria de les Feixes, es trobaren restes d'una gran vil·la, on hi havien diversos forns de terrisser i nombrosos testars i, en ells, gran quantitat de bocins d'àmfores d'aquest tipus, totalment llisos, però amb pivot en forma de peu com el de Badalona. En aquesta vil·la, els materials datables trobats fins ara, tots provinents de prospeccions superficials o petits sondeigs, ja que no ha estat excavada, van del segle I abans de J. C. fins al III de l'Era.

Vist tot això i admetent, encara que sigui en hipòtesi, que totes aquestes àmfores són una mateixa cosa, podem creure que amb tota probabilitat aquesta peça deu col·locar-se entre les més velles del jaciment.

FORMA ALMAGRO 51

La forma Almagro 51 va ser establerta per Almagro basant-se en les seves troballes emporitanes i en distingeix tres variants. A Tarragona podem identificar-les totes tres, encara que els nostres exemplars sovint no siguin exactes als d'Empúries.

De la variant A n'hi ha una sola peça i encara és incompleta. Una altra àmfora sembla intermèdia entre la A i la B. De la B pròpia n'hi ha un parell de peces no pas gaire típiques, ja que no es diferencien molt de la forma Dressel 27 B; i de la C en trobem tres exemplars ben caracteritzats. Ara bé, considerem que col·locar aquestes darreres àmfores dins el mateix tipus que les anteriors i donar-les com una simple variant no és just, ja que sens dubte obeixen a un concepte estructural completament autònom, tant per la seva altura i capacitat com per llurs característiques formals, però, ja que han estat classificades així per un autor de l'autoritat de l'Almagro serà millor deixar la cosa tal com està. Altrament establir una nova forma no treuria cap a res i sols crearia confusions.

Variant A. Àmfora faltada de la seva part inferior, reproduïda a la figura 7,4. Té el llavi en collari, rematat per una petita motllura en mitja canya i el coll cònic, unit al cos sense angles acusats. Es pot

19. A. RAMOS FOLQUÉS. *Unos pozos manantiales de época romana en la Alcudia de Elche*. «Archivo Español de Arqueología» XXXVI, 1963, pàgs. 234 a 249 (L'àmfora es reproduceix a la figura 12).

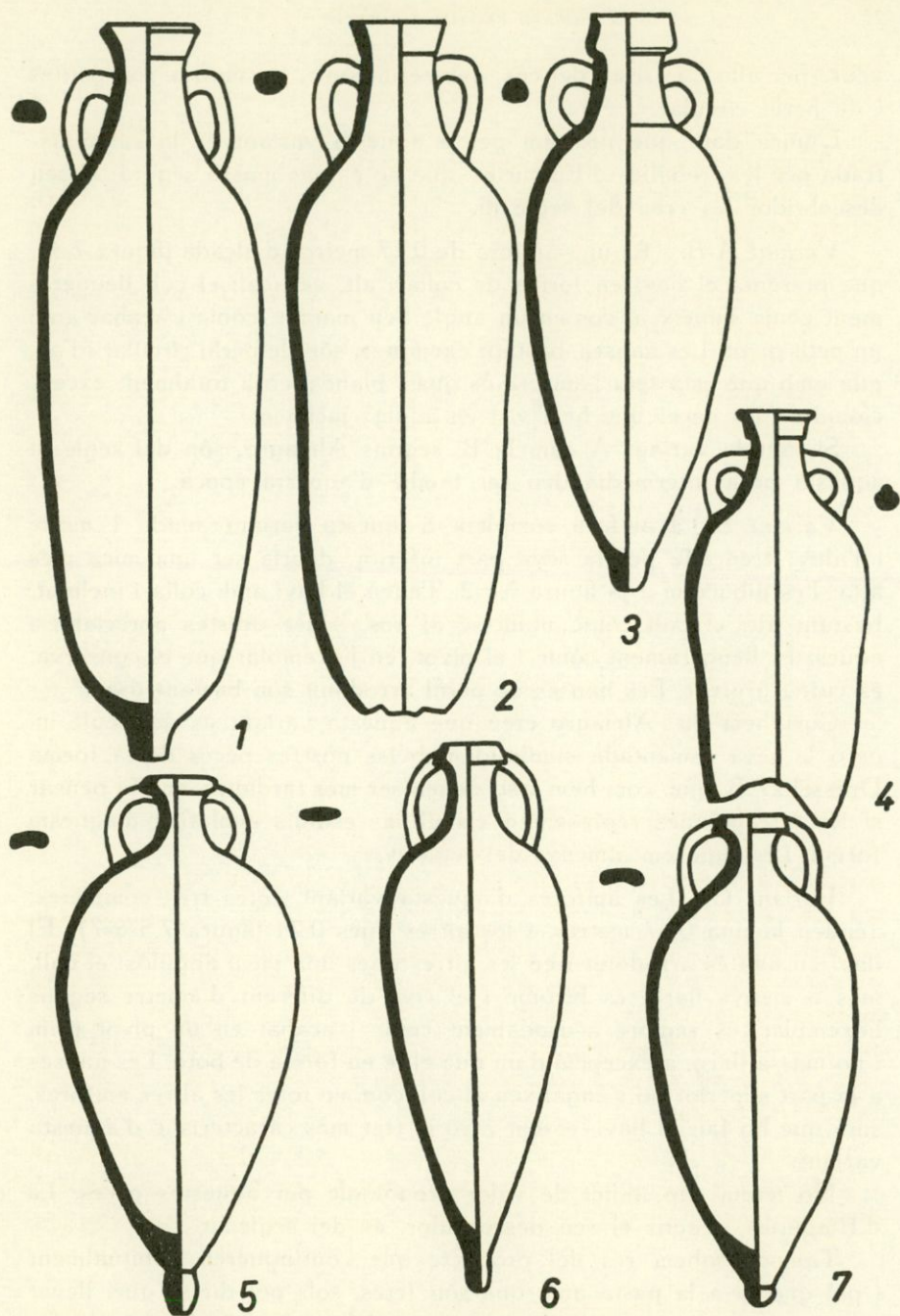

FIG. 7. — Amfores de la forma Almagro 51,1 i 2 variant B. — 3 variant A-B 4 variant A i 5,6 i 7 variant C. Escala 1 : 10.

veure per allò que resta del cos, que seria cònic; les nanses són petites i de perfil circular.

L'única data que posseïm per a aquesta variant és la subministrada per les troballes d'Empúries, que no és pas massa segura; el seu descobridor les creu del segle III.

Variant A-B. És una àmfora de 0,77 metres d'alçada (figura 7,3), que presenta el llavi en forma de collari alt, vertical; el coll lleugerament cònic s'uneix al cos en un angle ben marcat, cònic i acabat amb un petit pivot. Les nanses, bastant exemptes, són de perfil circular i l'argila amb què està feta l'àmfora és quasi blanca, cosa totalment excepcional en les peces que hem vist en aquest jaciment.

Si tant la variant A com la B, segons Almagro, són del segle III aquesta peça intermèdia deu ser també d'aquesta època.

Variant B. L'àmfora completa d'aquesta variant amida 1 metre i l'altra, trencada per la seva part inferior, deuria ser una mica més alta. Les dibuixem a la figura 7,1-2. Tenen el llavi amb collari inclinat, bastant alt; el coll cònic unint-se al cos, sense arestes apreciables; aquest és lleugerament cònic i el pivot, en l'exemplar que el conserva, és curt i gruixut. Les nanses de perfil arrodonit són bastant grans.

Com hem dit, Almagro creu que aquesta variant és del segle III, però la seva esmentada similitud amb les nostres peces de la forma Dressel 27 B, que, com hem vist, deuen ser més tardanes, ens fa pensar si les tarragonines representen els últims estadis evolutius d'aquesta forma. Les suposem almenys del segle IV.

Variant C. Les àmfores d'aquesta variant, totes tres completes, amiden la una 0,67 metres, i les altres dues 0,74 (figura 7,5-6-7). El llavi en una és arrodonit i en les altres dues una mica angulós; el coll, més o menys llarg, és bicònic i el cos, de diferent diàmetre segons l'exemplar, és sempre acusadament cònic i acabat en un pivot prim i no massa llarg, a excepció d'un que el té en forma de botó. Les nanses a la part superior no s'enganxen al coll com en totes les altres àmfores, sinó que ho fan al llavi, essent això el tret més característic d'aquesta variant.

No tenim cap indicatiu de valor cronològic per aquestes peces. La d'Empúries, segons el seu descobridor, és del segle III.

Tampoc sabem res del producte que contingueren habitualment i pel que fa a la pasta amb què són fetes, sols pot dir-se que, llevat d'una excepció ja esmentada, en res es diferencien de les estudiades fins aquí.

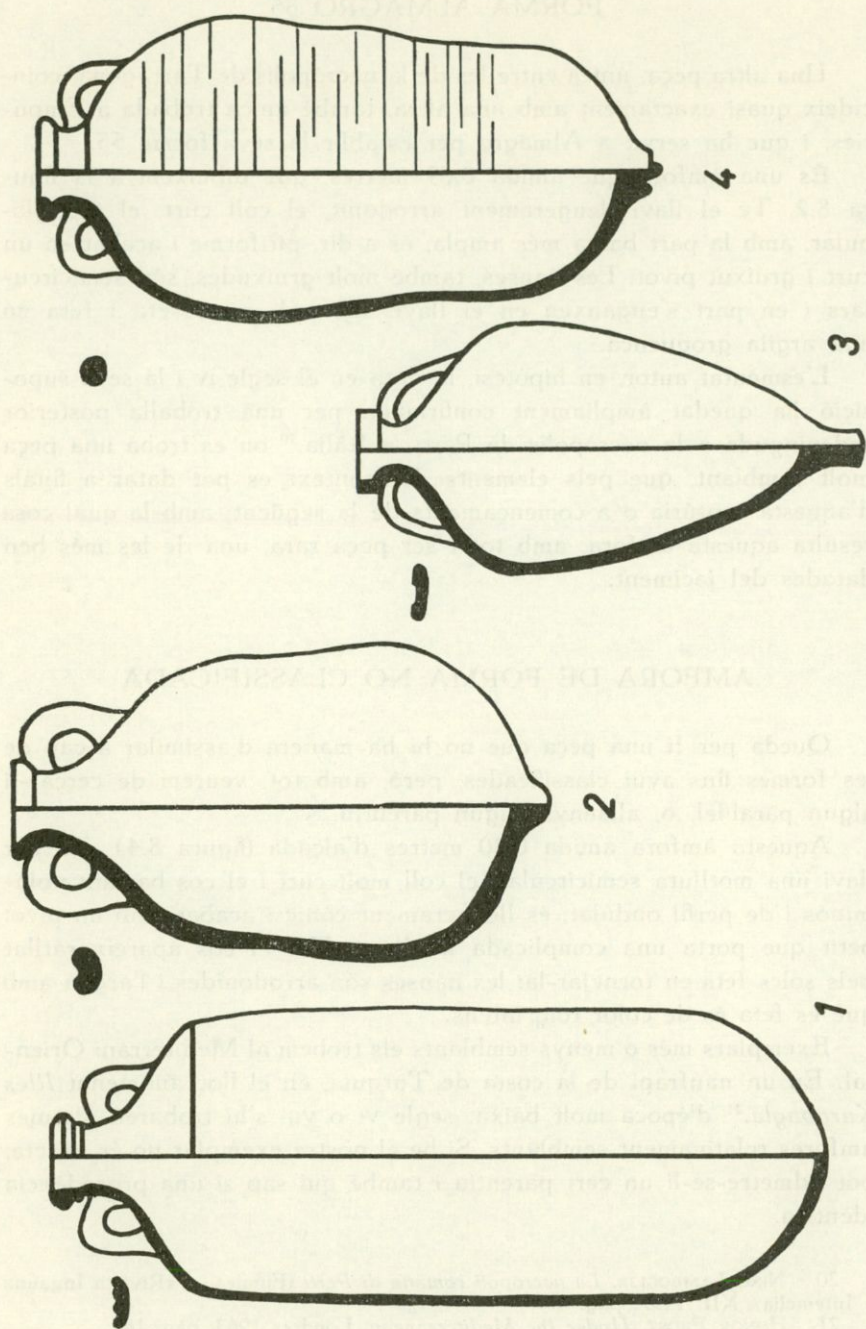

Fig. 8. — L'àmfora de la forma Dressel 26. — 2. L'àmfora de la forma Almagro 55. — 3. L'àmfora de la forma Dressel 30. — 4. L'àmfora de forma no classificada. Escala 1 : 10.

FORMA ALMAGRO 55

Una altra peça, única entre les de la necròpolis de Tarragona, coincideix quasi exactament amb una altra, també única trobada a Empúries, i que ha servit a Almagro per establir la seva forma 55.

És una àmfora que amida 0,69 metres, que dibuixem a la figura 8,2. Té el llavi lleugerament arrodonit, el coll curt, el cos globular, amb la part baixa més ampla, és a dir, piriforme i acabat en un curt i gruixut pivot. Les nanses, també molt gruixudes, són semicirculars i en part s'enganxen en el llavi. És molt matussera i feta en una argila groguenca.

L'esmentat autor, en hipòtesi, la data en el segle IV i la seva suposició ha quedat àmpliament confirmada per una troballa posterior esdevinguda a la necròpolis de Perti, a Itàlia,²⁰ on es trobà una peça molt semblant, que pels elements del context es pot datar a finals d'aquesta centúria o a començaments de la següent; amb la qual cosa resulta aquesta àmfora, amb tot i ser peça rara, una de les més ben datades del jaciment.

AMFORA DE FORMA NO CLASSIFICADA

Queda per fi una peça que no hi ha manera d'assimilar a cap de les formes fins avui classificades, però, amb tot, veurem de cercar-li algun paral·lel, o, almenys, algun parentiu.

Aquesta àmfora amida 0,80 metres d'alçada (figura 8,4). Té per llavi una motllura semicircular, el coll molt curt i el cos bastant voluminós i de perfil ondulat, és lleugerament cònic i acabat amb un pivot petit que porta una complicada motllura. Tot el cos apareix ratllat pels solcs fets en tornejat-la; les nanses són arrodonides i l'argila amb què és feta és de color roig intens.

Exemplars més o menys semblants els trobem al Mediterrani Oriental. En un naufragi de la costa de Turquia, en el lloc anomenat *Illes Karabagla*,²¹ d'època molt baixa, segle VI o VII, s'hi trobaren algunes àmfores relativament semblants. Si bé el nostre exemplar no és exacte, pot admetre-se-li un cert parentiu i també qui sap si una procedència idèntica.

20. NINO LAMBOGLIA. *La necropoli romana di Perti* (Finale), a «Rivista Ingauna e Intemelica» XII, 1957, pàg. 40.

21. HONOR FROST. *Under the Mediterranean*, Londres 1963, pàg. 167.

CONCLUSIONS

De totes aquestes classificacions tipològiques i datacions, sovint força hipotètiques, no se'n poden treure conclusions que ens informin d'alguns aspectes de la vida a la Tarragona d'aleshores. Fora d'alguns indicis sobre el contingut de la forma 26, indicis que, com hem vist, són d'un valor molt problemàtic, no sabem res del contingut original d'aquests recipients i per tant cap cosa podem dir sobre quines matèries foren objecte de comerç en aquell temps.

Tampoc sabem gran cosa del probable país d'origen de totes aquestes àmfores. Algunes, com hem dit, tal volta poden provenir del Mediterrani Oriental, però això no és més que una hipòtesi a comprovar i el més probable és que totes, o gairebé totes, siguin d'origen local o regional.

Restava per fi un aspecte en l'anàlisi d'aquest conjunt del qual si bé no en podem extreure cap dada ja més o menys coneguda, presenta alguna faceta interessant com és la major o menor freqüència d'àmfores, i per tant d'enterraments, en les diferents èpoques en què la necròpolis estigué en ús. És clar que això sols pot tenir un valor molt relatiu, ja que les àmfores estudiades representen tan sols un 10 % escàs del total de les trobades, però, sigui com vulgui, ens atrevirem a ordenar-les en forma estadística i a fer algunes consideracions sobre el seu resultat, naturalment amb totes les reserves possibles.

En números rodons, i deixant un ampli marge de tolerància per les probables equivocacions que hi puguin haver en les dates que proposem, trobem que per la seva cronologia les àmfores estudiades es distribueixen de la següent forma:

35 %	d'àmfores	del segle	III
30 %	»	»	IV
15 %	»	»	V
20 %	»	»	VI

De primer antuvi salta a la vista una notable desproporció entre els dos primers segles i els dos darrers. El fet ha d'estar estretament lligat amb la densitat demogràfica i aquesta ha de respondre als esdeveniments històrics que tingueren lloc a Tarragona per aquells temps.

No hi ha cap element de judici prou sòlid que permeti d'afirmar amb plena certesa que tots els enterraments d'aquesta necròpolis siguin cristians; però la hipòtesi segons la qual va néixer a l'entorn de la tomba dels que en vida havien estat bisbe i diaques de la diòcesis, Fructuós,

Eulogi i Euguri, que havien sofert martiri l'any 259, sembla molt versemblant, i si l'admetem, aleshores també cal admetre que, efectivament, tots els enterraments són cristians.

Si això fou així és evident que, malgrat les invasions de bàrbars de cap al 260 i les persecucions religioses, al segle III existia a Tarragona una important comunitat cristiana, cosa que no podia donar-se sinó en una ciutat densament poblada. Serien bona prova d'aquest fet la tercera part llarga d'àmfores que hem atribuït a aquesta centúria i que realment sols pertanyerien a la seva segona meitat; representen, per tant, una densitat força més important del que exposa la xifra absoluta.

En el segle següent, IV de l'Era, no cal pas creure en una millora sensible de les condicions de vida dels tarragonins, ja que l'anarquia administrativa havia esdevingut endèmica i les lluites entre els freqüents candidats a l'Imperi poc o molt hi arribaren, però el cristianisme prengué estat legal per l'edicte de tolerància promulgat per Constantí (313) i s'acabaren les persecucions. Malgrat això, sembla que els enterraments disminueixen de forma considerable, ja que ara sí que la xifra d'àmfores atribuïdes a aquest segle ocupa tota la centúria, i com sigui que no és gens probable que, en relació a la totalitat de la població, els cristians estiguin en un percentatge més baix que en temps anteriors, cal deduir que s'havia produït un acusat descens demogràfic.

Les causes d'aquest despoblament hem de cercar-les de primer entre les que afectaren tot l'Imperi, produïdes principalment per noves estructures socials que ocasionaren una forta regressió econòmica i demogràfica i que afectà més profundament les ciutats que els nuclis de població rural. A Espanya, com a causa particular, pot comptar-s'hi el desplaçament, ja iniciat al segle II, dels centres neuràlgics de l'economia de la costa a l'interior de la península, degut a una sobreestimació de les riqueses mineres a costa de les agrícoles. I com a causa específicament tarragonina també s'ha de tenir en compte la preponderància que per aquell temps comença a assolir la veïna Barcelona, que gràcies a les seves sòlides muralles es trobà més ben preparada per als trasbalsos de l'època.²²

Si hem de creure el que ens diuen les àmfores al segle V, el despoblament de Tarragona segueix el mateix ritme, ja que trobem que les atribuïbles a aquesta centúria són aproximadament la meitat menys

22. PIERRE VILAR. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Vol. II (El Medi històric). Barcelona 1964, pàg. 38.

que les de l'anterior i si pensem que en aquest temps pràcticament tots els habitants de la ciutat deurién ser cristians, pot considerar-se que el ritme de decreixement encara s'accelera.

A tot el llarg de la cinquena centúria es produïren a la Tarracò-nense esdeveniments bèl·lics d'importància suficient per justificar àmpliament aquesta disminució. Al 409, Sueus, Vàndals i Alans travessen els Pirineus pels mateixos camins que havien seguit totes les invasions des de la Prehistòria i devastaren el país. Al 415, Ataulf estableix una capitalitat efímera a Barcelona, no sense trasbalsar tota la regió. Cap al 454 la revolta agrària dels Bagaudes produeix una època d'ines-tabilitat, i al 474 Euric ocupa militarment el país no pas pacíficament. Si la capital en sofrí més o menys en tal o tal ocasió ha estat discutit diferents vegades,²³ però cal creure que en una o altra patiria destruc-cions i saqueigs.

En el segle vi, a jutjar per la quantitat d'àmfores que hi trobem, s'atura la caiguda demogràfica i fins i tot potser s'inicia una recuperació, cosa que no pot donar-se per certa perquè ignorem la data en què el cementiri s'abandona. Hi ha una hipòtesi que vol que a mitjans d'aquest segle la Basílica bastida a la Necròpolis en una època indeterminada seguia en peu, però també és admissible que cap al 540 els francs Clotari i Xildebert la destruïssin junt amb el cementiri i la ciutat. Si és cert que a partir d'aquesta darrera data no s'hi enterrà més, les àmfores sols pertanyen a una mitja centúria escassa, i per tant, la densitat d'en-terraments és més gran, però si pel contrari va sobreviure fins al final del segle, només pot deduir-se que s'havia assolit una certa estabilitat demogràfica.

És una llàstima que l'estudi de les àmfores no ens permeti fona-mentar l'una o l'altra d'aquestes teories, però en l'estat actual del co-neixement que sobre aquests vasos tenim no és possible afinar cronolo-gies a termes tan relativament curts. El que sí pot donar-se per cert és que la Necròpolis no arriba al segle vii, o al més, que no depassa les seves primeres dècades. Les causes que motivaren el seu abandó no les sabem pas; però és evident que a partir d'un moment imprecís, que pot oscil·lar entre mitjans del segle vi i molt a començaments del vii, allí no s'hi enterra ningú més i fins i tot la memòria de la seva existència va perdre's, fins que les modernes excavacions l'han feta renéixer.

RICARD PASCUAL I GUASCH

23. JOSÉ VIVES. *La Necrópolis romano-cristiana de Tarragona (su datación)*. «Analecta Sacra Tarraconensia», XIII (1937-40), pàgs. 47-60. Dóna la bibliografia més important sobre el tema existent aleshores.

